

<https://doi.org/10.36719/2663-4619/111/39-44>

Günay Məmmədova

Naxçıvan Dövlət Universiteti

sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru

<https://orcid.org/0000-0002-6072-7135>

gunaymammadova6565@gmail.com

Musiqinin modern üslubları: minimalizm, puantilizm və aleatorikanın inkişafı və xarakteristikası

Xülasə

Məqalə, XX əsrin sonu və XXI əsrin əvvəllərində musiqidə yaranan və inkişaf edən üç əsas modern üslub – minimalizm, puantilizm və aleatorikanın təhlilinə həsr olunub. Hər bir üslub, musiqi dilində yeni yanaşmalar, strukturlar və estetikalar təqdim edərək, əvvəlki ənənəvi musiqi anlayışlarını pozmuş və yeni estetik meyarlar formalaşdırmışdır. Minimalizm, musiqidə sadə və təkrarlanan elementlərin istifadəsi ilə xarakterizə olunur və bəstəkarları ritmik və harmonik təkrarlamalara yönəldir. Puantilizm isə hər bir notanın və melodiyanın ayrı-ayrı “nöqtələr” kimi düşünülməsi ilə əsaslanır, beləliklə musiqi daha nöqtə və detallar üzərində qurulmuş olur. Aleatorika isə təsadüf və təsadüfi elementlərin musiqi strukturlarına daxil edilməsi ilə musiqinin strukturunu və inkişafını hər hansı bir öncədən müəyyən olunmuş qaydadan azad edir. Bu üslubların inkişafı, musiqi dünyasında geniş bir dəyişiklik və yenilik dalğası yaratmış, həmçinin musiqi bəstəkarlığının sərhədlərini genişləndirmişdir. Məqalə, bu üslubların hər birinin yaranma şəraitini, inkişafını və musiqidəki təsirini detallı ilə izah edərək, bu musiqi üslublarının əhəmiyyətini və onların müasir musiqi dünyasında oynadığı rolu vurğulayır.

Açar sözlər: *musiqi, yeni üslublar, minimalizm, puantilizm, aleatorika*

Gunay Mammadova

Nakhchivan State University

PhD in Art History

<https://orcid.org/0000-0002-6072-7135>

gunaymammadova6565@gmail.com

Modern Styles of Music: Development and Characteristics of Minimalism, Pointillism, and Aleatoricism

Abstract

The article is dedicated to the analysis of three main modern styles that emerged and developed in music at the end of the 20th century and the beginning of the 21st century – minimalism, pointillism, and aleatoricism. Each style introduced new approaches, structures, and aesthetics in musical language, breaking traditional musical concepts and establishing new aesthetic standards. Minimalism is characterized by the use of simple and repetitive elements, directing composers toward rhythmic and harmonic repetitions. Pointillism, on the other hand, is based on thinking of each note and melody as separate “points,” thus creating music that is built on individual points and details. Aleatoricism involves the inclusion of chance and random elements into musical structures, freeing the development and structure of music from any pre-established rules. The development of these styles has caused a wave of significant change and innovation in the music world, expanding the boundaries of musical composition. The article explains in detail the conditions of emergence, development, and impact of each of these styles in music, highlighting their importance and role in contemporary music.

Keywords: *music, new styles, minimalism, pointillism, aleatoricism*

Giriş

XX əsr dünya tarixində əlamətdar və dəyişkən bir dövr olaraq, musiqi incəsənətinə də dərin təsir göstərmişdir. Hər bir tarixi mərhələ kimi, bu dövrün də müxtəlif siyasi, iqtisadi və sosial hadisələri musiqi yaradılışına öz təsirini göstərmişdir. Əsrin əvvəllərindəki müharibələr, inqilablar, elmi-texniki tərəqqi və mədəni dəyişikliklər musiqinin formalarını və təmayüllərini dəyişdirərək yeni istiqamətlərin yaranmasına səbəb olmuşdur.

XX əsrin müxtəlif mərhələlərində baş verən tarixi hadisələr, musiqinin təbiətini və təfsirini yenidən müəyyənləşdirmiş, yeni musiqi üslublarının və cərəyanlarının meydana çıxmasına zəmin yaratmışdır. Atonal musiqi, dodekafoniya, minimalizm və aleatorika kimi üslublar bu dövrün musiqi təcrübəsinin nəticəsi olaraq ortaya çıxmışdır. Həmçinin müharibələrin və sosial dəyişikliklərin gətirdiyi təlatümlər, bəstəkarları təcrübəyə və yeniliklərə yönəltdi, musiqidə fərqli düşüncə və yanaşmaların inkişafını təşviq etmişdir.

Tədqiqat

Minimalizm müasir musiqinin simasının, əsərdə bəstəkar fikrinin konturlarının dəqiq sərhəddinin müəyyən olunmasında, bu fikrin daha ətraflı ifadə olunmasında maraqlı nəticələrin əldə olunmasına yol açan maraqlı imkanlardan biridir. “Minimalizm” termini qeyri-iradi olaraq bəstəkar-tənqidçilər Maykl Nayman və Tom Conson tərəfindən işlənmiş və keçən əsrin 70-ci illərində olduqca böyük səs-küyə səbəb olaraq geniş şəkildə istifadə olunmağa başlanmışdır. Memarlıq və musiqi sənətinin hər ikisində də minimalizm ifadə vasitələrinin müəyyən ciddi sadəliyindən istifadə edir və dekorativ detalizasiyaya qarşı həvəssizlik nümayiş etdirir. Qeyd etmək lazımdır ki, minimalistlərin bir çox ilk konsertləri minimalist sənətkar Sol Le Vitti rəsm sərgiləri ilə birləşdirilərək keçirilmişdir.

Minimalizm postmodernist musiqidə meydana gələn ilk üslubdur. Musiqidə minimalizm çox çətin formalaşmışdır. Bəstəkarın əsər üzərində illərlə işləməsi və bu əsərin minimalist adlandırılması bir çoxları üçün qəbul edilməz olmuşdur. Bu termini musiqiçilər qeyri-etik hesab edirdi, bəziləri düşünürdü ki, musiqini bu termindən xilas etmək lazımdır. Yenə də bu ayrı bir təmayüldür. Minimalist bəstəkar olmaq o baxımdan çətin ki, bu musiqi elə yazılmalıdır ki, məntiqi səslənsin və dinləyicini yormasın.

Musiqidə minimalizm sadə səsyüksəkliyi və ritmik “hüceyrə-patternlər” əsasında kompozisiya üsuludur. Kompozisiyanın inkişafında bu “pattern”lər çox sayda təkrar və əhəmiyyətsiz dərəcədə variasiya olunur (Vikipediya. Minimalizm).

Musiqi sənətində minimalizm fransız bəstəkarı Erik Satinin cəsarətli eksperimentləri ilə bağlı formalaşmışdır. E. Sati belə qərar verir ki, elə bir musiqi yaratmaq lazımdır ki, onu dinləmək lazım gəlməsin, həmçinin onu eşitməmək mümkün olmasın. Bu musiqi rahatlıq üçün işıqlandırma, istilik, interyer aksesuarı kimi istifadə olunan səs fonudur. Buna görə də E. Satinin 1914-cü ildə, I Dünya müharibəsi ərəfəsində bəyan etdiyi musiqi sənətinin yeni növü 1916-cı ildə “Mebel musiqi” kimi xarakterizə olundu. Minimalist musiqi əsərləri eşitmə yolu ilə asanlıqla qavranılır, eyni zamanda da dərin hiss və emosiyalar oyandırır. Lakin musiqinin mənfi cəhətlərindən biri budur ki, davamlı təkrar olunan mötiv qeyri-iradi şüurda qalaraq insanı narahat edə bilər.

E. Satinin musiqi tarixini bir neçə on il qabaqladığını müasirləri başa düşmürdü və yalnız XX əsrin 60-cı illərində minimalizm ilk dəfə Amerikada cərəyan kimi formalaşaraq məşhurlaşdı, daha sonra isə Avropanı özünə məkan olaraq seçdi. Rusiyada isə bu cərəyana meyil 1980-ci illərdə başladı. Maraqlıdır ki, nə olursa olsun, hətta minimalist təfəkkürlə də yazılsa, musiqi həmişə öz funksiyasını yerinə yetirir. Minimalizm bəstəkarın iştirakı olmadan bir və eyni fraqment mexaniki təkrarlamaqla effekt yaradaraq onu yaradıcı prosesdən uzaqlaşdırsa da, bu musiqidə sanki zaman mövcud deyil və ənənəvi musiqini dinləyən zaman psixoloji həyəcanlar, həmin musiqi yaradanın fitri istedadı əsla mahiyyətini dəyişmir. “Özünün fontəşkili imkanları ilə əlaqədar olaraq minimalizm çox tez-tez və böyük uğurla kino musiqisində istifadə edilir. Piter Qrunuenin şəkilləri və Mayk Naymonun musiqisi mükəmməl vahid kompozisiya, harmonik vəhdət kimi başa düşülür” (Minimalizm v muzyke). Bununla yanaşı, Amerika bəstəkarları T. Rayli, C. Rayx, F. Qlass, C. Adams minimalist bəstəkarlar olaraq olduqca çox sayda minimalist əsərlər yazmışlar. Minimalist təfəkkür L. Andriksen, A. Pyart, C. Şelsi, P. Vask və XX əsrin başqa nəhəng bəstəkarlarının da əsərlərində özünü hiss etdirir. Bu

bəstəkarlar əslində minimalist deyil, lakin yaradıcı təfəkkürdə minimalist bəstəkarlarla eyni mövqeyi paylaşır (Miroshnikov, 2022).

Rusiyada minimalist musiqinin yaranması Arvo Pyart, Vladimir Martonov, Valentin Silvestrovun adı ilə bağlıdır. Rus musiqiçiləri Qərbi Avropa musiqiçiləri kimi bəzi məqamlarda bu anlayışdan uzaqda dururlar. Rus minimalizminin əsas xarakteri musiqinin ifadə vasitələrinin ciddi sadəliyidir. Rus bəstəkarlarından Aleksey Ayti minimalist musiqi sahəsində məhsuldar işləyir. O, daha çox “Karlar ölkəsi” və “Orda” filmlərinə yazdığı musiqi ilə tanınır. Yapon bəstəkarı Czyo Hisaişi və rejissor Takeçi Kitano ilə yaxından əməkdaşlıq edir. Kitanonun “Gəlinçiklər”, “Dəniz sahilində səhnə”, “Feyerverk” filmlərində musiqi və vizual görüntü o qədər əlaqəlidir ki, onları ayrı təsəvvür etmək mümkün deyil.

XX əsrin II yarısının nüfuzlu və effektiv musiqi üslubu olan minimalizm sehirli səs axını və ayınlarda müşahidə olunan trans (fransızca transire — şüuri vəziyyətin dəyişməsi, psixologiyanın fizioloji vəziyyəti, hər hansı bir şeyin sərhəddinin aşılması) vəziyyətə can atır. Minimalizm mahiyyətə demokratikdir. O, cazibədar və əlçatandır, rok, elektron və kino musiqisinə nüfuz etməyə qadirdir. Minimalizm səsi sistem əlaqələrindən azad olan ilk elementə çatdırır. Öz növbəsində ilk element kimi səs Avropa musiqisi ənənələrindən uzaq məkan və zaman mühitində yerləşib. Minimalistlər üçün zaman obyektivdir, sonsuz davam edən prosesdir. Bu, bir çox mənada hərəkət dinamikası, sonsuzluq statikasıdır. Yaranmasından uzun illər keçməsinə baxmayaraq minimalizm hələ də müxtəlif formalara bürünərək fərqli nəsil musiqiçiləri, ölkələri dərinə maraqlandırır.

XXI əsrdə minimalizm birmənalı olaraq akademik musiqi çərçivəsindən kənara çıxır, yeni ifaçılar meydana gəlir. Denis Stelmax kimi bəstəkarlar ev şəraitində, texniki imkanlarla minimalist əsərlər yazmağa başlayır. Azərbaycan bəstəkarlarının da yaradıcılığı minimalist təfəkkürdən yan keçməmişdir. Xüsusilə R. Həsənovanın bəstəkar üslubunda bu nailiyyətin izləri öz ifadəsini tapır. “Elə ilk əsərlərdə R. Həsənovanın yaradıcılıq ədasının özəllikləri üzə çıxmağa başlayır. “XX əsrin sekvensiyası” kimi dəyərləndirilən ostinato texnikası, musiqi toxumasının modal təşkili, yığcam ilkin ritmointonasiyanın intensiv işlənməyə məruz qalması, ritmik başlanğıcın önəmliliyi-bütün bunlar bəstəkarı cəlb edən ideyalar sırasında idi. Sonralar, 80-ci illərin sonunda R. Həsənovanın bu meyillərinin, tətbiq etdiyi kompozisiya üsullarının *minimalizm* cərəyanının başlıca əlamətləri ilə üst-üstə düşməsi ağah oldu” (Səfərova, 2020, s. 489).

Puantilizm. Fransız dilində “nöqtələrlə yazmaq” mənası verən puantilizm müasir musiqidə kompozisiya üsullarından biridir. Seriya texnikasının növlərindən olan puantilizm XX əsrin II yarısında meydana gəlib. “Nöqtə musiqisi” ifadəsini ilk dəfə 1952-ci ildə musiqişünas Herbert Aymert istifadə edib (Vikipediya, Puantilizm). Bununla yanaşı, puantilizmin ilkin nümunələri ilə H. Berliozun “Fantastik simfoniyası”, K. Debüssinin “Favnın günortadan sonrakı istirahəti” və XIX əsr XX əsrin başlanğıcı bir çox bəstəkarın əsərlərində qarşılaşmaq mümkündür” (A marked degree the music of Debussy elevates timbre to an unprecedented structural status; already in Prélude à l’après-midi d’un faune the color of flute and harp functions referentially, 2018). Lakin “Yeni Vyana məktəbi”nin estetik konsepsiyası çərçivəsində puantilizm atonal texnikaların sonrakı məntiqli inkişafı, sadəcə yüksəkliyə görə deyil, səsin başqa parametrləri, uzunluq, dinamika, tembr, eyni zamanda musiqi formalarının temp, harmonik, ritmik və s. artikulyasiya üsullarının yayılması əsasında formalaşmış. Puantilizmin spesifikasi bundan ibarətdir ki, musiqi fikri mövzu və ya motiv, yəni melodiya, yaxud hər hansı uzaldılmış akkordlar şəklində deyil, fasilələrlə əhatə olunmuş kəskin səslərin, həmçinin qısa 2-3, daha az 4 səsin köməyi ilə ifadə edilir. Bu səslərə onlara qovuşan müxtəlif tembrli zərb səs-nöqtələri və başqa sonor, küy effektləri də birləşə bilər. Əgər polifoniya üçün bir neçə melodik xəttin uyğunlaşması, hamofoniyaya dəyişməyən akkord-blokları ilə monodiya əsası səciyyəvidirsə, puantilizm üçün də parlaq nöqtələrin rəngli sərpəşməsi xarakteridir. “Müasir musiqidə Puantilizm A. Vebernin yaradıcılığından öz başlanğıcını götürmüşdür. Onun “Ulduzlar” əsərində komplekslər-səma, ulduzlar, gecə, güllər, məhəbbət melodiya yüngül və zərif fon kimi xidmət edən dəqiq müşayiət səslərinin kəskin, parlaq parıltıları ilə təqdim olunur. A. Vebern üçün puantilizm fərdi üslub məqamı, musiqi parçasının maksimum şəffaflığı və üslubun saflığı istəyi ilə birləşən düşüncənin həddindən artıq konsentrasiyası vasitələrindən biri idi. XX əsrin 50-60-cı illərinin avanqard bəstəkarları isə puantilizmi seriya prinsipləri ilə əlaqədar geniş tətbiq edilən ifadə üsuluna

çevirdilər” (Puantilizm). Puantilizm elə həmin dövrün nailiyyəti kimi XX əsrin I yarısında qalsa da, onun ayrı-ayrı nüansları bir çox bəstəkarın yaradıcılığında mövcuddur. D. Şostakoviçin “Burun” operasında bu nüanslar var. S. Qryunberq isə “Otel”, “Ölən alpinistin yanında” filmlərinə yazdığı musiqidə nöqtələr vasitəsilə kosmik fəlakət mühiti yaratmışdır. P. Bulez 1954-cü ildə yazdığı “Recherches maintenant” məqaləsində nöqtə musiqisini-puantilizmi verilən nöqtədə müxtəlif funksional imkanların kəsişməsi kimi xarakterizə etmişdir.

Puantilist təmayüllər özünün orijinallığı ilə dodekafoniyada istifadə üçün sağlam zəmin təşkil edir. Şönberq tərəfindən yaradılan “Klangfarbenmelodie” (“səs rəngli melodiya”) puantilizmin əsasına keçmişdir. Bununla müxtəlif temblər fərdi melodik ibarələr və ya akkordları deyil, təcrid olunmuş səsləri-nöqtələri rəngləməyə başladı. A.Şönberq tərəfindən yaradılan “Klangfarbenmelodie” xüsusi yazı texnikası olub, musiqi xətti və ya melodiyanın bir deyil, bir neçə alət arasında bölməyi hədəfləyir. Bununla da melodik xəttə rəng (tembr) əlavə olunur.

Azərbaycan bəstəkarlarından isə F. Qarayev digər texniki imkanlarla yanaşı nöqtə musiqisini özünün yaradıcılıq təfəkkürünün mühüm amili kimi qeyd edir. “Ruhuna görə F. Qarayev ardıcıl antiənənəvi baxışlara malik olub, daim immanent şəkildə strukturlaşdırılmış fərqli gerçəklik yaratmağa can atan bir sənətkardır. Onun məktəbi müasir kompozisiya üsullarının geniş istifadəsinə əsaslanır-dodekafoniya və on iki tonlu sistemin, puantilizmin, aleatorikanın, sonorika və sonoris-tikanın, mikroxromatikanın, mikropolifoniyanın, kollajın, dəqiq və elektron musiqi elementlərinin müxtəlif formaların və s.” (Səfərova, 2020, s. 246)

Aleatorika. XX əsrin musiqisində meydana gələn maraqlı texnikalardan biri də aleatorikadır. Bu termin latın dilindən “aleatorius” və ya aleator-oyunçu sözündən törəmişdir (Abramovic, 1989, s. 547). Aleatorika təsadüf prinsipini ifadəlik və bəstəkar yaradıcılığında formalaşdırıcı prinsip olaraq qəbul edir. Bu, musiqi parçasının elementlərinin təsadüfi ardıcılığını yaradır. Təsadüf elementləri müxtəlif üsullarla istifadə olunur və bu sanki rəngli oyunda müxtəlif kombinasiyaların şıltaqlığı təəssüratı yaradır. Aleatorikanın tətbiqi nəticəsində ifaçı tərəfindən təqdim olunan maraqlı oyun dinləyiciyə çatdırılır. İfa prosesinə təsadüfi elementlərin nüfuzu da aleatorikanın əlamətlərindəndir. Maraqlıdır ki, digərlərindən fərqli olaraq ilk dəfə aleatorika texnikası bəstəkar yaradıcılığında öz ifadəsini tapmışdır. Bu zaman bəstəkarlar fərdi yaradıcılıq üslublarında bu texnikadan əsər bəstələmək üçün faydalanmışlar. Bununla əlaqədardır ki, “təsadüf” amili ilə bağlı müxtəlif yazı texnikasını özündə ehtiva edən çox sayda termin mövcuddur. Qeyri-müəyyənlik və indeterminizm belə terminlərdir. C. Keyc bir çox vaxt kompozisiyanın səs cəhətdən təşkilində qeyri-müəyyənliyə işarə edirdi. Onun qeyri-müəyyənliyi hər bir konsertdə unikal forma, unikal məzmun mənası və ya morfoloji ardıcılıq ifadə etməyə imkan yaradırdı. Bir çox hallarda aleatorikanın tətbiq olunduğu əsərlərdə not mətni tam olaraq təqdim olunmur, onlardan bəzi simvollar yazılı əksini tapır və ifaçının öz imkanlarına həvalə edilir. Bu, qədim dövrün ifaçı-virtioz, bəstəkar əlaqəsini xatırladan və musiqidə keçmiş nailiyyətlərin özünəməxsus dirçəlişini ifadə edən yaradıcı fəaliyyətdir. Belə əsərlərdə bəstəkarın beş xətdən ibarət not sətrindən imtina etməsi, bir neçə orkestrin razılaşdırılmamış ifası da mümkündür (Doğan, 2023).

XX əsr musiqisində aleatorik formaların üç mühüm tipi müəyyən olunub. Onların hər birinin müxtəlif səviyyəli struktur sabilliyi və musiqili materialın özünəməxsus təqdimi diqqət cəlb edir ki, bunlardan da eşitmə qəbuliyyəti vasitəsilə əsəri tanımaq mümkündür. Mətn və strukturda mobilliyin dərəcəsi əsərin formasının məhdud və ya qeyri məhdud sayını müəyyən edir. Bu, eyni zamanda onlar arasında keyfiyyət fərqliliyini də ortaya qoyur. İlk forma aleatorik formalardır. Burada parçanın müxtəlif elementləri səviyyəsində hərəkət olur. İkinci formada struktur variantları məhdud sayda olur. Üçüncü formalar sonsuz sayda dəyişən formalardır. Qeyd edildiyi kimi “təsadüf” elementləri bir çox istiqamətlər, dövrlər, cərəyanlara məxsus musiqi əsərləri üçün də xarakterikdir. Not mətninin demək olar ki, heç mövcud olmadığı və variantlıq xüsusiyyətinin bol-bol özünü nümayiş etdirdiyi xalq musiqisi nümunələri, Orta əsrlər və İntibah dövrü bədii yaradıcılığında vokal səslərinin ixtiyarı instrumental və rəqəmsal basa bölünməsi, daha sonra “Maariflənmə” erasında instrumental konsertlərdə notla müəyyən olmayan kadensiyalarda ifaçının fərdi ifadəlik bacarığını nümayiş etdirməyə imkanın yaranması, bütün bunlar aleatorik prinsipin qədim zamanlarda bəstəkar yaradıcılığı üçün əhəmiyyətini vurğulayır. Müxtəlif təşkil prinsiplərdə aleatorik formalar fərqli

terminlərlə qeyd olunur. Bu, xarakter keyfiyyətinin konkretləşməsi üçün icra edilir. XX əsrdə formalaşaraq müəllif mətnini kombinasiya etmək, ləğv və ya onu yenidən təsvir etmək üçün musiqi kompozisiyası düzülüşünü “variantiv forma” adlandırmışlar.

Mobil formada materialın bir sıra parametrlərinin qeyri-müəyyənliyinə baxmayaraq fikrin ifadəsi qaydası mahiyyət etibarilə dəyişmir. O, məhdud aleatorika şərtlərində ortaya çıxır. Bu isə hərəkətli mətndə belə, stabil struktur qurmağa imkan verir. Buna misal olaraq P. Bulezin “Pli selon pli” silsiləsindən “Mallarm üzərindən improvizasiyalar”ı göstərmək olar. Burada mətn tədricən mobilləşir və formanın daha çox hissələrini əhatə edir. Bəstəkarın 1975-ci ilə aid “Madernanın xatirəsinə ayın” əsərində isə mobil forma dəqiq və qeyri-dəqiq bölmələrin dəyişilməz ardıcılıqla növbələşməsi prosesindən meydana gəlir.

“Variabel formalar üçün müəllif tərəfindən müəyyən edilmiş məhdud sayda variantlı bölmələrin xüsusi kompozisiya funksiyalarına malik materialının müəyyənlik prinsipi səciyyəvidir. Bunlar isə ifadənin seçimi ilə məhdudlaşdırılır” (Pereverezeva, 2014, s. 329-330) Ştokhauzenin bir sıra əsərlərindən formanın bu tipi ilə qarşılaşmaq mümkündür. Son olan modul forma üçün isə hər bir anın fərdiləşdirilməsi və onların təsadüfi kombinasiyaları səciyyəvidir. Belə əsərlərdə bir-birindən materiala görə keyfiyyət baxımından fərqlənən və ümumi elementlərə malik olmayan bütün struktur vahidləri bərabərhüquqlu, bəzən də təcrid olunub. Daha əvvəlki iki formadan fərqli olaraq modul formada not mətnində ifadə olunmayan potensial prinsip mövcuddur və o, görünür, proses müddətində meydana gəlir. K. Ştokhauzenin XI fortepiano pyesi modul forma daşıyır (Nosina, 1997, s. 27).

Bəstəkarlıq prosesinin aleatorikası əsər bəstələmək prosesində materialın təsadüfən seçilməsini nəzərdə tutur. İfaçılıq prosesinin aleatorikasında isə iki fərqli növ var. Bunlar nəzarət edilə bilən aleatorika və məhdudiyyəti olmayan aleatorikalardır. Nəzarət edilə bilən aleatorika musiqi kompozisiyalarının fraqmentlərində-səsyüksəkliyi, ritm, fraqmentin davamiyyəti və onun təkrarlarının sayında improvizasiyanı təyin edir. Bu zaman not mətninin əsas hissəsi bu və ya digər dərəcədə müəyyən edilir. Məhdudiyyəti olmayan aleatorika yazılmış ilkin melodik, ritmik formul, qrafik və ya not işarələri əsasında improvizasiyanı nəzərdə tutur. Nəzarət edilə bilən aleatorika Ç. Ayvz, C. Keyc, M. Feldmanın yaradıcılığında daha çox istifadə edilib (Yeşilpınar, 2023).

Azərbaycan bəstəkarlarından C. Quliyev, R. Həsənova, F. Qarayev, A. Dadaşov və başqa bəstəkarlar müasir musiqinin imkanlarından — aleatorika texnikasından istifadə ediblər. “Arsenalında bu ehtiyatlara malik olan A. Dadaşov, onun milli dəyərlərə istinadlanan yaradıcılıq düşüncəsi ilə üzvi birləşməyə qabil olan cəhətlərdən istifadə edir. Onun əsərlərində aleatorika xalq ifaçılığına xas olan improvizasiyalılıqla, sonoristika gözəllikdən xüsusi zövq almaq duyğusu ilə, lirik “başvurmaların” müddəti muğamdakı hissələrin uzunmüddətli “tükənməsi” ilə, Avropa temperasiya sisteminin dağılması Azərbaycan xalq çalğı alətlərinə məxsus spesifik temperasiya xüsusiyyətləri ilə birləşir” (Səfərova, 2020, s. 304).

Nəticə

Beləliklə, musiqidə əsrlərlə formalaşan ənənələrlə yanaşı, hər dövrün özünəməxsus xarakterik çizgilərini daşıyan yenilikçi təmayüllər musiqi mədəniyyətinin inkişafında mühüm rol oynayaraq, fərqli istiqamətlər, üslub xüsusiyyətləri və yazı texnikalarının meydana gəlməsini təmin etdi. XX əsrdə minimalizm, puantilizm və aleatorikanın yaranması, əvvəlki musiqi anlayışlarını dəyişdirərək, yeni estetik dəyərləri formalaşdırdı və musiqinin həddlərini genişləndirdi. Bu yenilikçi üslublar, musiqi sənəti və bəstəkarlıq üçün yeni yollar açaraq, həm bəstəkarların, həm də dinləyicilərin musiqiyə olan münasibətini təzələdib.

Yeni yanaşmalar və təcrübələr, bəstəkarları təkrarlayan struktur və formalardan uzaqlaşmağa və fərdi ifadə tərzlərini tapmağa vadar etdi. Lakin, bu axtarışlar ilk növbədə tənqidçilər və musiqişünaslar tərəfindən birmənalı şəkildə qəbul edilmədi. Son nəticədə, minimalizm, puantilizm və aleatorika kimi üslubların yaranması və inkişafı, zəngin və müxtəlif yaradıcılıq irsinin meydana gəlməsinə şərait yaratdı və müasir musiqinin mövcud anlayışlarını genişləndirdi. Bu üslublar, musiqinin dərinliklərini kəşf etmək, yeni ifadə formalarını sınamaq və mədəniyyətin müxtəlif təmayüllərini birləşdirmək baxımından əvəzsiz bir yer tutmağa davam edir.

Ədəbiyyat

1. Səfərova, Z. (2020). *Azərbaycan musiqi tarixi*. Elm.
2. Doğan, D. (2023). *Con Keycin təhlili və əsərlərində ifadə edilən "Qeyri-müəyyənlik" elementi*. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3709218>
3. *A marked degree the music of Debussy elevates timbre to an unprecedented structural status; already in Prélude à l'après-midi d'un faune the color of flute and harp functions referentially*. (2018). Samson.
4. Abramovich, A. YU. (1989). *Slovar' inostrannykh slov*. Russkiy alas.
5. *Minimalizm v muzyke. Prosto i ponyatno*. <https://dzen.ru/a/W1RMIKSZACqjeRF>
6. Miroshnikov, N. (2022). Vliyaniye syurrealisticheskoy muzyki na razvitiye priyemov zvukoizvlecheniya i sochineniya muzyki. *Muzykal'nyy al'manakh Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, 13, 40.
7. Pereverezeva, M. A. (2014). *Aleatorika kak printsip kompozitsii*.
8. Yeşilpınar, D. D. (2023). *Minimalist Aesthetics and Steve Reich's Approach to Music*. https://www.researchgate.net/publication/374750280_MINIMALIST_AESTHETICS_AND_STEVE_REICH'S_APPROACH_TO_MUSIC
9. *Puantiлизм*. [ru.wikipedia.org/wiki Пуантилизм_\(музыка\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Пуантилизм_(музыка))
10. *Minimalizm*. [ru.wikipedia.org/wiki Минимализм_\(музыка\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Минимализм_(музыка))
11. *Puantiлизм*. Belcanto.ru. www.belcanto.ru/puantiлизм.html
12. Nosina, B. (1997). *Simvolika muzyki*. I.S.Bakha. Sankt-Peterburg, 27-29.

Daxil oldu: 10.10.2024

Baxışa göndərildi: 19.12.2024

Təsdiq edildi: 20.01.2025

Çap olundu: 22.02.2025